

Skolehistorisk litteratur

LEO ANDERSEN og KATRIN HJORT: Den danske folkeskoles udvikling frem til 1958. Fagtryk nr. 22, Århus 1975. 111 s. Pris kr. 33,00.

Denne bog har et meget lovende sigte: Forfatterne ønsker både at gøre op med de analyser af den danske folkeskoles udvikling, der er skrevet ud fra et ensidigt borgerligt ideologisk sigte, og dem der er skrevet ud fra et materialistisk historiesyn. Forfatterne mener, at den sidste gruppe af analyser er utilstrækkelig, ikke fordi de er uenige i synsvinkelen, tværtimod, men fordi den er anvendt for snævert. Folkeskolens funktion i samfundet bliver i en række af disse fremstillinger behandlet som et logisk produkt af kapitalens entydige krav til arbejdskraftens kvalifikation. I denne bog vil synsvinkelen imidlertid blive nuanceret. Folkeskolen vil blive behandlet ud fra dens funktion og plads i »samfundstotalitetens specifikke historiske« udvikling. Det er således den *danske* folkeskoles funktion i det *danske* samfund til forskellige tider, der vil blive beskrevet.

Et så ambitiøst foretagende kan selvfølgelig vanskeligt lade sig gennemføre. Det forudsætter først og fremmest en meget omfattende nyforskning, indsigt i den eksisterende forskning – og ajourføring af denne –, og en grundig indsigt i det danske samfunds udvikling i de sidste 200 år. Desuden evnen til at sammenfatte dette vældige stofområde i en fremstilling. Endelig mener jeg, at en sådan fremstilling bør skrives ud fra en gerne materialistisk, men samtidig åben, kritisk synsvinkel.

Disse krav opfylder den foreliggende fremstilling desværre ikke. Den omtalte nyforskning er ikke foretaget, forfatterne omfortolker til en vis grad dele af de eksisterende forskningsresultater, og indsigt i det danske samfunds udvikling har forfatterne ikke. Og efter at have forkastet den kapitallogiske synsmåde, indføres en »almen brugsværdilogik«. Det vil sige, at »den specifikke empiri« skal bringes sammen med den abstrakte kapitalbestemmelse (s. 9). Derved indsnævres synsvinkelen, men spørgsmålet er, hvor meget, hvad omfatter denne »specifikke empiri«? Hvilke data medtages, og hvorledes behandles de?

Selve læsningen svinger mellem det spændende, idérige og engagerede og det kedsommelige, overfladiske og uforståelige. Bedst er bogen, når der drøftes teoretiske spørgsmål, som drøftelserne af hvorvidt de kvalifikationskrav, der stilles til arbejdskraften i vore dage, er så homogene, at man overhovedet kan tale om en grundkvalificering (s. 219). Eller drøftelserne omkring Den blå Betænkning og den kreative kvalifikation, der derved – ifølge forfatterne – indføres i Danmark. Drøftelsen munder ud i en hypotese om, at den danske industris stade har behov for en modsætningsfyldt kvalifikation – både en kritisk og en underordnende – det er, hvad kreativ kvalifikation er. Spændende er også gennemgangen af hvilke konsekvenser den teknologiske udvikling, der har fundet sted siden 1945 i den vestlige verden får for arbejdskraftens kvalificering.

Når nogle af afsnittene er uinteressante, overfladiske og også uforståelige, har det flere årsager. For det første har forfatterne som nævnt meget ringe indsigt i det stof, de kalder det specifikt historiske – både når det gælder det danske samfunds og den danske folkeskoles udvikling. Der kan nævnes mange eksempler herpå. Særlig slemt er det, at Marx' beskrivelse af de franske parcelbønder anvendes, når den danske bondestand fra 1830–70 skal beskrives (s. 111–112). Det er heller ikke rigtigt, at socialdemokraterne var imod religionsundervisningen i skolerne i 1930'erne, se s. 185. Og bør friskoleloven fra 1856 ikke omtales (s. 117)?

Denne manglende indsigt får konsekvenser. De nævnte eksempler og andre generaliseringer, som at de skandinaviske socialdemokratiske partier har haft ensartet udvikling, og at Grundtvig er borgerlig, anvendes, uden nærmere specificering af hvad påstanden betyder og danner grundlaget for omfattende drøftelser. Og drøftelserne bliver mere og mere svævende. Samtidig skubbes vægten over på internationale forhold, hvis betydning for Danmark ikke belyses.

Bogen har desuden en mangel tilfælles med langt de fleste danske uddannelsesanalyser i dag. En mangel jeg vil kalde *kapitalens legemlig- og bevidstgørelse*. Der er ikke grænser for, hvad dette store og bevidst handlende væsen foretager sig. Men i stedet for at være et stort uhyre, som den er i mange uddannelsesanalyser, er kapitalen i denne bog, hvor dens indre modsætning stadig fremhæves, et kompliceret væsen, en blæksprutte, og den ene arm ved ikke, hvad den anden gør. S. 190 gør kapitalen sig til herre over sit materielle grundlag, ifølge

s. 216 har den en »naturlig interesse i en opsplittet arbejdsklasse«, samtidig er, ifølge s. 272, den lavproduktive kapital socialdemokratiets alliancepartner, og s. 254 forsøger kapitalen at sætte produktiviteten i vejret. Og resultatet af dette væsens handlinger er så skolen, som den ser ud i dag?

Når de økonomiske forhold – hvis centrale betydning jeg er enig i at fremhæve – bliver gjort til en så entydig størrelse, bliver forklaringsmodellen for forenklet, og fremstillingen bliver overfladisk og ked-sommelig. Hvor komplekse sammenhængene er mellem samfundsudvikling og folkeskole, synes forfatterne ikke at indse, og hvilken egenart de får i et reformistisk-kapitalistisk samfund som det danske, drøfter de ikke.

Kapitalens »bevidstgørelse« får imidlertid også andre følger. Når forklaringsmodellen er så forenklet, bliver de personer, der deltager i fortidens begivenheder, statister på en fattig og stiliseret scene. Afstumpede individer der mod bedre vidende handler i strid med arbejderklassens ve og vel. Som så ofte før går det særligt hårdt ud over Stauning, der f. eks. s. 177–79 til glæde for arbejdsgiverne integrerede arbejderklassen i det borgerlige samfund. Var det, der foregik i mellemkrigstiden, ikke en lille smule mere indviklet?

Ellen Nørgaard

K. BANG MIKKELSEN: Degne og skoleholdere samt kateketer, klokkere og organister i Fyns stift indtil 1814. Historiske studier fra Fyn nr. 2. 286 s. 1977. 50 kr. + moms.

Fyns landsarkivs kustode, K. Bang Mikkelsen har som afslutning på sin næsten 40 års tjeneste ved arkivet ladet udgive den samling af oplysninger om lærere i Fyns stift, som han har indsamlet gennem sit mange års arkivarbejde. Resultatet er blevet en omfangsrig og særdeles nyttig håndbog, udgivet af Landsarkivet for Fyn. Registreringen omfatter ikke mindre end ca. 3600 lærernavne og hvad som ikke er almindeligt tillige en alfabetisk registrering af lærernes hustruer.

Foruden en alfabetisk fortegnelse over lærerne kan læseren gå ind i materialet gennem den alfabetiske opstilling af sognene i Fyns stift. Med ganske få og nøgterne oplysninger kommer læseren i denne registrering mange gange meget tæt på de personer, som registreres, – se

f. eks. Hans Peder Adler, degn i Skamby, 1761–82. Tidl. skoleholder i Hårby. Begr. 1782 12/5 (selvmord), ingen livsarvinger. Gift 1761 19/6 [med formandens enkel . . . – Sag om hans forargelige levned 1769 ff., suspenderet 1781.]«

De mange særdeles udførlige data, der angives for de enkelte personer, stammer fra en imponerende gennemgang af kirkebøger, provstearkivernes gejstlige skifteprotokoller, bispearkiver og i enkelte tilfælde af godsarkiverne. Det er et myreflittigt arbejde, der ligger til grund for denne publikation, som Landsarkivet og dets brugere vil få megen glæde af, ikke mindst da registreringen søger at dække den periode, der er vanskeligst at finde oplysninger om, og Landsarkivet beder derfor om, at læserne vil være med til at dække de huller, der findes.

Det er virkelig en værdig afslutning på lang og tro tjeneste, som K. Bang Mikkelsen her lægger frem.

Ingrid Markussen

En landsbylærer ser tilbage. KNUD OTTOSENS erindringer 1821–1907. Udgivet af Ingrid Markussen for Selskabet for Dansk Skolehistorie, 1977, 148 s., ill., kr. 48. For medlemmer kr. 33.

Lærere (og præster) var – i hvert fald tidligere – meget skrivende, og det er ikke så få erindringer der i årenes løb er udgivet lokalt eller offentliggjort i historiske foreningers årbøger. Nogen kunne måske derfor mene at der ikke var særlig grund til at udvide rækken af lærererindringer, men det ville være en kortsynet vurdering. Udgivelsen af Ottosens efterladte manuskript er et godt initiativ både fordi han har været en god iagttager og fordi han var en fin stilist. Knud Ottosen blev født i 1821 i et bondehjem på Lejrskov Mark på Koldingegnen som den ældste i en søskendeflok på 6. Efter skolegang og nogle års arbejde ved landbruget kom han på Jelling seminarium 1843–45, og efter kortere lærerpladser var han lærer i Hylke fra 1854 til han i 1886 blev pensioneret p. gr. a. sygdom. I sin pensionisttid fungerede han i kortere perioder som vikar, men helligede sig ellers litterært arbejde af skolehistorisk art, således udgav han i 1894 bogen Vor Folkeskoles Oprindelse og Udvikling. Også organisatorisk arbejde inden for Danmarks Lærerforening optog ham i forbindelse med en række

uafklarede forhold omkring lærernes pensionsberegning. Han døde i 1907 og overlevede således sin berømte søn, historikeren og skolemanden, Johan Ottosen (d. 1904).

Ottosen fortæller med glæde om sin barndom og hjemmet, hvor faderen efterhånden havde »arbejdet sig op fra husmand til gårdmand«. Mange fine iagttagelser præger dette afsnit: børnenes leg sommer og vinter, ture med faderen til Varde og Ølgod og om den standsforskel barnet oplevede mellem de voksne. Men prisen i afsnittet om barndommen får erindringerne fra skoletiden i Vrå skole omkring 1830. Her mødte han i praksis den berygtede »indbyrdes undervisning« og giver en både detaljeret og levende skildring af denne undervisning foruden glimt af hele atmosfæren i skolen. I hans skoletid indførtes også et nyt fag, nemlig gymnastik der førte til at læreren blev bestormet af mødre med bøn om at deres børn dog måtte blive fritaget for dette fag! Også afsnittet om læreruddannelsen på Jelling seminarium er et skolehistorisk spændende afsnit omend ikke helt af samme friskhed som afsnittet om barneskolen. Der fortælles både om fag, lærebøger, lærere og om fritid og fornøjelser, indbyrdes samvær mellem eleverne bl. a. om den »smugkro« hvor de »kunne samles til et lille billigt sold« omend det – føjer han dydigt til – ingen sinde blev til »egentlig svir«.

Det er i øvrigt interessant at sammenligne denne skildring med en erindring af lærer Peter Nissen der gik på Skårup seminarium, godt nok en lille snes år senere. Ingen af de to har høje tanker om datidens læreruddannelse. Nissens erindringer offentliggøres i Vejle amts Årbog 1975 og 1976, afsluttes i 1977.

Efter endt uddannelse og nogle års virke i bl. a. Søvind falder Ottosens livsgerning i Hylke, og erindringerne herfra er bogens tredje hovedafsnit. Der berettes om en lærers dagligdag, om bryderierne med sognerådet der ønsker at spare mest muligt og en række gode afsnit om visitatsbesøg. I skildringerne er der mange næsten sørgmuntre træk om »sognerådets kniberi« men samtidig en meget tolerant og liberal holdning over for de samme mennesker – en stridens mand har han ikke været, den gode lærer Ottosen.

Erindringerne rummer meget mere: glimt fra en bondegårds hverdag, gamle skikke bl. a. en herlig skildring af en »bydemand« til bryllup, oplevelsen af en henrettelse o. a.

Ejendommeligt også at notere sig at Ottosen næsten ikke kommen-

terer politiske forhold. Kun om de slesvigske krige er der optegnelser medens striden mellem Højre og Venstre, om de folkelige foreningers gennembrud o. l. ikke noteres.

Udgiveren har kapiteldelt optegnelserne og forsynet udgaven med noter. Udover realoplysningerne kunne anmelderen have ønsket en kort præsentation af tidens pædagogiske tanker som baggrundsstof for læsere uden specielle faglige forudsætninger. Til gengæld er der en række fortræffelige illustrationer bl. a. fra lærebøger der omtales i teksten.

Man kan helt tilslutte sig Ingrid Markussens ønske om at bogen finder vej til skolekredse og langt derudover.

Verner Bruhn

Albert Engström tegning fra 1930–1938, gengivet i »Mot aftonglöden«, Albert Bonnier, 1965. Den ikke afholdte biologi-lærer »Tramsen« skal flytte. For at efterlade sig et smukt minde spørger han ved sidste lektion om nogen af drengene vil overtage hans herbarium. Jönsson melder sig.

»Är Jönsson intresserad av växter. Det har jag aldrig märkt.«

»Nä, men jag har kaniner.«